

שבת הגדול

תוכן העניינים

שבת הגדול: יום שכולו שבת
א. לשבת הגדול בחינה של "עשור"
ב. בשבת הגדול דולקים אורותיו של היום
שכולו שבת

הנסים שבשבת הגדול
א. נס הכנת קרבן פסח
ב. נס המלחמה נגד בכורי מצרים

הנסים שבשבת הגדול

א. נס הכנת קרבן פסח

"שבת הגדול", ככינוי לשבת לפני פסח, לא נזכר בתלמודנו לא בבלי ולא בירושלמי, וגם לא במדרשי חז"ל או בכתבי הגאונים הנמצאים לפנינו. כל שבת לפני החג, לרבות זו לפני פסח, נקראת "שבתא דרגלא" בה היו הדרשנים דורשים¹ "והיו מתקבצים כל בני העיר לשמוע הלכות של רגל"². לפי מיטב ידיעתנו, המקור הראשון לקריאת שם "שבת הגדול" והנימוק שנקרא כך אנו מוצאים "בסידור רש"י" (סימן שג) בו נאמר:

אמר רבי: שבת שלפני החג נהגו העם לקרותו "שבת הגדול" ואינן יודעים על שום מה, שאינו גדול יותר משאר שבתות השנה. אלא לפי שבניסן שבו יצאו בני ישראל ממצרים, חמישי בשבת היה כדאמר ב"סדר עולם", ומקחו של פסח שבעשור היה בשבת שלפני הפסח.

אמרו ישראל: הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו? אמר להם הקב"ה: עתה תראו את הפלא אשר אעשה לכם. הלכו ולקחו איש את פסחיהם להיות להם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחודש. כשראו מצרים, היו רוצים להנקם מהם, והיו מיעיהם מרותכין ובאש נדעכים, ונידונו ביסורין ובחולאים גדולים ורעים ומרים, ולא הזיקו מאומה לישראל. ועל שם שנעשו לישראל ניסים באותה שבת שלפני הפסח, לפיכך נקרא "שבת הגדול" שבת שלפני הפסח. מפי רבי אברהם נ"ע³.

ביאור זה מיוסד על כמה מדרשי חז"ל:

"מִשְׁכּוֹ וְקָחוּ לָכֶם צֵא" (שמות יב, כא) – בשעה שאמר הקב"ה למשה לשחוט את הפסח, אמר לו משה: ריבון העולם, הדבר הזה האידך אני יכול לעשות? אי אתה יודע שהצאן אלוהיהם של מצרים הן שנאמר (שמות ח, כב) - "הֲיֵן נִזְבַּח אֶת תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקְלֻנוּ". אמר לו הקב"ה: חייך, אין ישראל יוצאים מכאן עד שישחטו אלוהי מצרים לעיניהם⁴.

"בְּעֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ" (שמות יב, ג) – מלמד שהיו קשורין לכרעי מיטותיהם של ישראל מבעשור, והיו המצריים נכנסין ורואים אותם, ונפשם פורחת מעליהם⁵.

"מִשְׁכּוֹ וְקָחוּ לָכֶם צֵא" – אמרו לו ישראל למשה רבנו: הן נזבח את תועבת מצרים? אמר להן: מן הנס שהוא עושה במשיכתו, אתם יודעים מה בשחיטתו⁶.

על כל פנים, מדברי רש"י נראה שבזמנו היו נהוג לקרוא את השבת לפני פסח "שבת הגדול" בלי אמנם שידע ה"עם" טעמו ונימוקו של כינוי זה. ואשר לכן הסברו שקריאה זו היא על שם הנס שאירע בשעת יציאת מצרים כאשר בעשור לחודש שנפל ביום שבת, הכינו עם ישראל את השנה לקרבן פסח.

¹ ברכות ל א, וברש"י שם.

² תוספות מועד קטן ה א.

³ סידור רש"י סימן שג. וכן כתוב במחזור ויטרי הלכות שבת סימן רנט; כל בו סימן מז; פירוש בעלי התוספות שמות יב, ו; טור או"ח סימן תל; ועוד.

⁴ שמות רבה פרשה טז פסקה ג.

⁵ פסיקתא דרב כהנא, פרשת החודש.

⁶ מכילתא פרשת בא סימן כח.

ועל אף רצונם העז של המצריים להנקם - "היו מיעיהם מרותכין ובאש נדעכים, ונידונו ביסורין ובחולאים גדולים ורעים ומרים, ולא הזיקו מאומה לישראל".

ב. נס המלחמה נגד בכורי מצרים

אלא שהיו ראשונים שהעלו נס שונה:

ועל כן קורין אותו שבת הגדול לפי שנעשה בו נס גדול כדאמרין במדרש: כשלקחו פסחיהם באותה שבת, נתקבצו בכורות אומות העולם אצל ישראל ושאלום: למה הם עושים כך? אמרו להם: זבח פסח לה' שיהרוג בכורי מצרים. הלכו אצל אבותיהם ואל פרעה לבקש ממנו שישלחו ישראל ולא רצו, ועשו בכורות מלחמה והרגו מהן הרבה. ההוא דכתיב: למכה מצרים בבכוריהם⁷.

והוא שבמקום לתלות את הנס בלקיחת השה כמו רש"י, הם תלו אתו במעשה הבכורות, אולם כך או כך, רבו הדקדוקים. והוא שלפי אותו טעם, מלבד שהיה ראוי לקבוע "ימים גדולים" מהעשירי לחודש עד ערב פסח שהרי בכל הימים הללו נעשה הנס⁸, גם אינו מובן למה קבעו דווקא את השבת ל"יום גדול", ולא את העשירי בניסן ללא הבדל אם הוא חל בשבת או ביום חול⁹?

לשאלה זו התייחס ה"ט"ז, וכפי שהוא מעיד בעצמו, יישובו מאוד מצא חן בעיני חמי הבי"ח:

ושמעתי מפי הרב מהר"ר משה חריף ז"ל דבאותו עשירי לחודש נעשה עוד נס שנקבע הירדן, ואם כן, היו סבורים שהמעלה היא מחמת נס הירדן. לכן, קראוהו שבת הגדול, דיום עלייתן מהירדן לא היה בשבת. והגדתי זה לפני מורי וחמי ז"ל [הב"ח] וקלסיה¹⁰.

שהייתי אומר שיום העשירי הוא הגורם לנס שכן באותו יום נקבע הירדן. וכדי לפרסם שבמצרים, השבת היא שהביאה לנס, קראו את אותה שבת בשם "שבת בגדול". הבעיה היא שהנחה זו מתנגדת להיגיון הפשוט. שהרי להיפך, מכאן ההוכחה שיום העשירי לחודש הוא הגורם להנהגה נסית זו, שכן ביום זה גם נקבע הירדן, ולמה אם כן לא קבעו את העשור לחודש ל"יום גדול"? ובכלל, שבת הגדול כדי להזכיר את אותם הנסים הינה הנחה הזקוקה לביאור. יציאת מצרים השתלשלה על ידי הנהגה ניסית שאין כדוגמתה, ואיך להבין ששבת נקראת "גדול" על שם מאורעות שאינם חורגים כלל מדרכי הטבע, ואשר כמותם היו רבים בקורות ימינו? ולאמיתו של דבר, ישנו טעם אחר, שונה לחלוטין ויותר משכנע, המגלה את הסיבה שהשבת לפני פסח מכונה בשם "שבת הגדול".

שבת הגדול: יום שכולו שבת

א. לשבת הגדול בחינה של "עשור"

אצל הקדמונים, הביטוי "שבת הגדול" אינו מתייחס לשבת לפני פסח אלא ליום שכולו שבת¹¹, עולם הנצח שעליו נאמר "שאין בו לא אכילה ולא שתיה ולא משא ומתן, אלא צדיקים יושבין ועטרותיהן בראשיהן וניזונגין מזיו שכינה"¹². ואותה שבת נקראת "גדול" לעומת שבת בעולמינו זה הנחשבת כ"קטן" בהיותה רק "מעין" העולם הבא¹³. בהתאם, השבת לפני פסח הינה "שבת הגדול" כדי להורות שהשתלשלותה של יציאת מצרים היתה אפשרית אך ורק משום שבהקדם, נדלקו אורותיו של ה"יום ההוא" - היום שכולו שבת.

⁷ תוספות שבת פז א; חידושי הר"ן שם, חידושי הריטב"א שם, ועוד.

⁸ בית יוסף, טור או"ח סימן תל.

⁹ בי"ח שם.

¹⁰ ט"ז, שולחן ערוך או"ח סימן תל.

¹¹ עיין למשל זוהר ח"א מו ב; שם ח"ב רד; רמב"ן ויקרא יט ל; רבינו בחיי שמות ג, טו; שם דברים לא, טז; עקידת יצחק שער נה; ועוד הרבה.

¹² אבות דרבי נתן פרק א.

¹³ תיקוני זוהר מ ב.

ובלשונו של המהר"ל, הצעת הדברים היא כך :

ולפיכך השבת שלפני פסח נקרא שבת הגדול כי כל שבת הוא מעין זכר לעולם
הבא שנקרא שבת גם כן, ולפיכך השבת שהוא קודם הפסח הוא זכר לשבת הגדול
שהוא יום הגדול והנורא, לפי שאותו שבת הגדול שהוא עולם הבא שיהיה לעתיד,
הוא קודם וראשון במעלה ליציאה¹⁴.

קיצורו של דבר, בכוח השבת שלעתידי לבוא בני ישראל ממצרים, ולכן, ראוי שיהיה נקרא
השבת לפני פסח בשם "שבת הגדול" לזכר לעולם הבא שנקרא שבת גם כן". המאלף הוא שעיקרון
זה גנוז בעצם לשון הכתוב (שמות יב, ג) - "בְּעֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׁה לְבַיִת אֶבֶת שֶׁה
לְבַיִת". והוא שהביטוי "עשור לחודש" מופיע בתורה שתי פעמים, כאן, וכן ביום הכיפורים שנקבע גם
הוא "בעשור לחודש השביעי"¹⁵. ומתוך אותה "גזירה שווה" מסיק הזוהר שלשניהם בחינה של
"עשור", והאורות הגנוזות "בעשור לחודש השביעי" שביום הכיפורים משפיעים בעשור לחודש ניסן¹⁶.
והנה יום הכיפורים כשלעצמו הינו הביטוי המובהק של העולם הבא עליו נאמר "שאינו בו לא אכילה
ולא שתיה ולא משא ומתן, אלא צדיקים יושבין ועטרותיהן בראשיהן וניזונין מזיו שכינה", ולדברי
הזוהר, ה"עשור לחודש השביעי" וה"עשור" לחודש ניסן זהים בכך ששניהם כאחד מצביעים לאותו
יום שכולו שבת הנקרא "שבת הגדול".

בנוסף, עצם המילה "עשור" משקפת את העולם הבא, שכן לפי הגמרא, בניגוד לכינוי שבמקדש
שהיה של שבעה נימין, וזה של ימות המשיח שיהיה של שמונה נימין, עתיד הכינוי של העולם הבא
להיות של עשר נימין כפי הכתוב (תהילים צב, ד) "עֲלֵי עֶשׂוֹר וְעֲלֵי נֶבֶל עֲלֵי הַגִּיּוֹן בְּכַנּוֹר", וכן (שם לג ב)
"הוֹדוּ לַה' בְּכַנּוֹר בְּנֶבֶל עֶשׂוֹר זָמְרוּ לוֹ"¹⁷. מכאן שיום העשור לחודש ניסן נפל בשבת דווקא כדי
להורות שביום זה דלקו אורותיו של "עשור", כלומר – אורות של יום שכולו שבת הנקרא "שבת
הגדול".

והנה כאשר המהר"ל מציע את אותו הסבר אודות שבת הגדול, הוא מוסיף "שהוא הנכון, ואין בו
ספק למבינים"¹⁸, עד שתמוה איך ייתכן שהראשונים פרשוהו באופן אחר, והציעו ביאורים שעליהם
רבו השאלות והדקדוקים. מה לשבת הגדול עם ניסים שחשיבותם היא שולית לחלוטין? אלא שאין
הדבר כך, וכל הפירושים הללו מרועה אחד ניתנו, והם משלימים זה את זה כשני הצדדים של מטבע
אחד.

ב. בשבת הגדול דולקים אורותיו של היום שכולו שבת

וודאי כן הוא ש"שבת הגדול" נקראת כך על שם שנדלקו בה אורותיו של היום שכולו שבת. אלא
שבנוסף, כל הניסים שנעשו בשבת לפני פסח באו לתאר באיזה אופן אותה בחינה של "שבת הגדול"
התבטאה בצורה מעשית. והוא שיציאת השה מטומאת מצרים כדי להיכנס בתחום קדושת ישראל,
וכן נצחונו של עם ישראל על בכורי מצרים, הם תופעות המעידות "שהתחלפה ההנהגה הגלויה של
עולמינו זה שבו חוק הטבע נוהג, להנהגה של שידוד מערכות הטבע ולהנהגה של אותות ומופתים
וחידוש עולמות של תרי"ג מצוות"¹⁹. וכאשר נאמר שאותו מפנה התחיל בשבת בעשור לחודש ניסן,
סימן הדבר שמהפך זה - שהוא תוכנו של חג הפסח, השתלשל מהבחינה "עשור" המשקפת את
ה"שבת הגדול", את היום שכולו שבת. ומאותו טעם מדובר בתורה על "מְמַחֶרֶת הַשָּׁבֹת" (ויקרא כג, יא)
כדי לציין את מחרת יום הראשון של פסח.

¹⁴ גבורות ה' פרק לט.

¹⁵ ויקרא טו כט; שם כג כז; שם כה ט; במדבר כט ז.

¹⁶ זוהר ח"ב מ ב.

¹⁷ ערכין יג ב.

¹⁸ גבורות ה' פרק לט. יצוין שאותו הסבר ניתן למצוא בספר מגיד מישרים לרבנו יוסף קארו פרשת צו; של"ה
מסכת פסחים פרק תורה אור (ז); לשם שבו ואחלמה, ספר הדע"ה דרושי עולם התורה ח"ב דרוש ה ענף ב סימן
יא; ועוד.

¹⁸ גבורות ה' פרק לט.

¹⁹ לפי פחד יצחק פסח מאמר סב אות ו.

אלא שבהשקפה ראשונה, עיקרון זה מופרך ממה שבקיעת הירדן התרחשה בעשור לחודש שלא חל בשבת, דבר המעיד שהמושג "עשור" אינו קשור עם שבת. ולכן השאלה: למה לא קבעו את העשור לחודש ניסן "ליום גדול" ללא הבדל אם הוא שבת או חול?
על כך דברי המדרש:

רבי חלבו בשם רבי יוחנן: הכא את אמר "בְּעֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ" ולהלן אמר (יהושע ד, יט)
"וְהָעָם עָלוּ מִן הַיַּרְדֵּן בְּעֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן". רבי חייא בשם רבי יוחנן: לקיחתו
עמדה להן בירדן²⁰.

אין נס הירדן אלא ההמשך של הלקיחה בה עסקו בני ישראל בשבת הגדול של לפני פסח. על ידי לקיחה זו, נפתחו שעריו של היום שכולו שבת שבחינתו "עשור", פתיחה שממנה ינק נס הירדן את כוחו. זו הסיבה שדווקא השבת של לפני פסח הוא שנקבע ליום גדול, וזה כדי להורות ולהשריש בתודעתנו ש"עשור" ו"שבת" הם ביסודם שמות נרדפים, עיקר שנס הירדן הוא טפל לו, וכדברי הט"ז שמאוד מצאו חן בעיני חותנו הב"ח.

²⁰ פסיקתא רבתא פרשה טו.